

Г.Ж.Орда,

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты,
Бас ғылыми қызметкер, филол.ғ.д.
Алматы, Қазақстан
E-mail: orda_68@mail.ru
ORCID:0000-0001-5930-3784

ҚАЗІРГІ ПРОЗАДАҒЫ ӨМІР ШЫНДЫҒЫ

Аңдатпа. Мақалада Ғ.Қалибекұлының шығармаларындағы көркемдік шындық пен стиль мәселелері жан-жақты талданған. Сөйлеу деңгейі – автор мен кейіпкерлер сөзін талдау болып табылады, ол кейіпкерлердің мінезін ашуға көмектеседі, сондай-ақ жұмыстың мәнін терең түсінуге септігін тигізеді. Кез келген шығармада сөйлеушінің рөлі барлық бейнелерді біріктіретін ұйымдастырушы болып табылады. Сөйлеудің түрлері кейіпкерлердің диалогтары мен монологтарымен өзара әрекеттеседі. Автор мен кейіпкер сөзін талдау жұмыстың мағынасына тереңірек үңілуге көмектеседі. Шағын-әдеби жанрларды игерудегі жазушы жетістіктері шығармаларындағы оқиғалар мен кейіпкерлер жүйесінің дамуын талдауға негізделеді.

Кілт сөздер: автор мен кейіпкер сөзі, ұлттық мінез-құлық, көркем штрих, психологизм, диалог, монолог.

Кіріспе. Кеңестік империяның таратылуы, Қазақстанның тәуелсіздігінің жариялауы қоғамның барлық саласына, соның ішінде ұлттық әдебиетке де өзінің оң ықпалын тигізді. Елміздің егемендік алуы ел басына күн туған қиын-қыстау заманда туған жерден үдере көшіп, әртүрлі себептермен шекаралас жатқан елдерде мекендеп қалған қандастарымыздың Отанына оралуына мүмкіндік туғызды. Осы уақыт аралығында Елбасының жүргізген көші-қон саясаты жырақта жүрген бауырларымыздың туған жерге оралуына жол ашты. Соңғы жиырма жылдан астам уақыт аралығында Өзбекстан, Қарақалпақстан, Қырғызстан, Монғолия, Қытай Халық Республикасы тәрізді елдерден туған жерге келген миллионнан астам бауырларымыз қоғамның әр саласында қызмет етіп жатса, олардың бір парасы ұлттық әдебиет төңірегінде өнімді еңбек етіп келеді.

Әдістеме. Сондай қаламгерлер қатарында Жақсылық Самитұлы (Орда Г., 2016), Зейнолла Сәнік (Орда Г., Маданова З., 2019) Тұрсынхан Зекенұлы (Зекенұлы Т., 2014), Тұрсынәлі Рыскелдиев (Рыскелдиев Т., 2003), Армиябек Сағындықұлы (Сағындықұлы А., 2018), Алмасбек Ахметбек (Жылқыбай Д., 2018), Нұрхан Сұлтанбайұлы (Сұлтанбайұлы Н., 2015), Құл-Керім Елемес (Елемес Қ., 2014), Ерболат Баят (Баят Е., 2015), Дәулетбек Байтұрсынұлы (Байтұрсынұлы Д., 2014), Бақытбек Бәмішұлы (Қуатбекұлы Е., 2017), Дүкен Мәсімханұлы (Мәсімханұлы Д., 2014), Ғалым Қалибекұлы (Қалибекұлы Ғ., 2013), Бекқожа Жылқыбек (Жылқыбек Б., 2018), Иманғазы Нұрахметұлы (Нұрахметұлы И., 2011), Ләззат Игісін (Игісін Л., 2010), Мұрат Шаймаран (Шаймаран М., 2010), Мағиза Құнапияқызы (Құнапияқызы М., 2012) тәрізді ақын-жазушылардың есімі соңғы ширек ғасырдағы ұлттық әдебиет туралы сөз еткенде аталуға тиіс. Тәуелсіздік тұсындағы қазақ әдебиетіне қосылған бұл жаңа есімдер ұлттық әдебиетті мазмұны мен түрі жағынан байытып, әр жанрға өз үлестерін қосып келеді.

Жазушы шығармаларындағы көркемдік ерекшеліктерді анықтау барысында талдау, жинақтау, жүйелеу, салыстыру, қорытындылау, бағалау әдістері нақты шығармаларға жасалған әдеби талдаулармен тұжырымдалып, стильдік ерекшелігі анықталған.

Нәтижелер. Аталған қаламгерлер шығармаларынан бізге таныс Қытай Республикасындағы қандас бауырларымыздың тыныс-тіршілігінің бір пұшпағы Ғ.Қалибекұлының шағын әңгімелеріне де негіз болған. Жазушы әңгімелері мен хикаятын зерттеу барысында төмендегідей нәтижелерге қол жеткен:

- тарихи шындық пен көркем шешімнің жасалу жолдары жүйеленген;
- монолог, диалогтардан көркем деталь мен штрихтарды тиімді пайдалануы зерделенген;
- ұлттық характерді сомдаудағы стильдік ерекшеліктері автор мен кейіпкер сөзі арқылы сараланған;
- кейіпкер бейнесін сомдау үшін адам жанына үңілуде психологизмді жоғары дәрежеде игергені анықталған;
- балалар мен жасөспірімдерге арналған әңгімелерінде бала психологиясын жақсы игергені туралы ой қорытылған.

Талқылау. Жазушының «Бақытты өлім» әңгімесіндегі оқиғаға не бары үш-ақ кейіпкер араласады. Жасы тоқсан төртке келген Қажыға отыз жеті – мүшелінде қайтыс болған Рыздықтың өлімін естірте келген Сәбден және арғы беттен атамекенге көшіп келген Рыздықтың немере ағасы Нұрислам тәрізді кейіпкерлердің әңгімелерінен олардың өмір жолдары, олар өмір сүрген қоғам қасіреттері анық аңғарылады. Бір сәттік шағын оқиға Қажының өмір белестері туралы лирикалық шегініспен, жаназаға келген екі кейіпкердің әңгімесімен толыға түскен. Әңгімені оқып болғанда Алла тағаланың әр пендесіне өлшеп беретін жасын жасамай ешкімнің, ешқайда қашып құтыла алмайтынын сезінеміз. Мұндайды қазақ «Мандайға жазғанды көрмей көрге түспейсің» деп түсіндіреді. XX ғасырдың жиырмасыншы жылдарындағы ашаршылық, отызыншы жылдардағы жаппай қудалау, қырқыншы жылғы Ұлы Отан соғысы тәрізді алапаттардың бәріне куә болып, осындай оқиғалардың бел ортасында жүрген Қажының қаптаған оқ пен оттың арасынан он екі мүшесі сап-сау, аман-есен елге оралуы «Қырық жыл қырғын болса да ажалды өледі» деген халық даналығын қайта тірілтіп тұр.

Әңгіменің ұлттық бояуы қанықтығын тоқсаннан асқан қарияның Қажы атануынан байқаймыз. Халық ол кісінің азан шақырып қойған есімін ұмытып Қажы атап кеткен. Бұл – біріншіден, қазақ халқының ат қою ерекшелігін, екіншіден, үлкенге жасаған құрмет екенін танытар көркем деталь. Дегенмен Қажының « – Азамат еді, ер еді! Амал қанша, жас кетті! Кәрі өлетінін, жас өлетінін бір Алла біледі, тоқсанға келіп, томардай болып отырған түр мынау, жаман-жәуікті не қылсын, құдайға да жақсы адам керек. Қап, қап-ай!» (Қалибекұлы Ғ., 2013), – деген күйзелісінен көп нәрсені ұғуға мүмкіндік бар. Біріншіден, ол – аузында Алласы бар, Құдай деген жан, екіншіден, Жаратқан иемнің құзырындағы екі аяқты пенделерге беймағлұм тылсым құпиялар өте көп.

Мәселен, жас желең жігіт кезінде жасаған бір оспадарлығы тоқсанның төртіне келгенде алдынан шығып тұрғандығына не дерсің? Желігі басылмаған жігіттердің қытай елінде жатқан қазақтардың жылқысын барымталап келуі, жылқышы жігітті сойылға жығып байлап-матап кетуі – күші бойына сыймай жалаңдап жүрген жігіттердің жастықпен жасайтын аңғалдығының мысалы болса, сол жігіттің артында жалғыз қалған Нұрисламның басынан өткерген ауыр күндер арғы беттегі бауырларымыздың бүкіл ғұмырын көз алдымызға елестетіп тұр. Қытай республикасында өткен ғасырдың жетпісінші жылдары жүзеге асқан «мәдени төңкерістің» құрығынан аман қалғандар некен-саяқ болғаны тарихтан мәлім. «Халық жауы» ретінде танылған олардың біразы түрменің тар қапасына жөнелтілсе, енді бір сыпырасы еңбекпен түзеу лагеріне айдалды. Сондай ауыр күндерде шешесін жалғыз өзі қара жерге тапсырған Нұрисламның Рыздық өлімін бақытқа балауы да түсінікті. Міне осы екі түрлі жастағы, екі елдімекенде тіршілік еткен екі кейіпкердің өміріне жасалған лирикалық шегініс олардың ғана емес, сол қоғамның шындығын ашуға қызмет етіп тұр.

Ғ.Мүсірепов шығармалары жөніндегі әдебиеттанушы-ғалым З.Бисенғалидың: «XX ғасырда қазақ елі тап болған шаруашылық, саяси әлеуметтік, рухани-мәдени күрделі, қиын жайларға қатысты талай-талай астарлы ойлардың барлығы анық» (Бисенғали З., 2013: 33), – деген тұжырымына сүйенетін болсақ, кез келген жазушының өзі өмір сүрген қоғам шындығын көркем шындыққа айналдыратыны белгілі. Осы тұрғыдан келгенде жазушы әңгімелеріндегі оқиғалар өмірден алынған шынайылығымен астарлы ойларымен ерекшеленеді.

«Қажы Нұрисламның бас-аяғын шола қарады. Жауырыны қақпақтай, иықты, еңселі көрінді. «Текті жерден шыққан жігіт екен» деп ойлады ішінен.

– Әкең бар ма?

– Қайтыс болған.

– Иманды болсын!

– Әумин!

– Құдайдың ажалымен кетті ме, жоқ әлде, қытайдың қолынан өлді ме?

– Жас кезінде жылқы қайырып жүргенде сәбеттің жігіттері сойылға жығып, жылқысын барымталап кеткен екен, басына зақым келіп содан оңала алмай кетті, жарықтық!...», – деген жолдарды оқып отырғанда Қытайда жүрген жігіттің Қазақстанның қазағының қолынан өлгеніне күйінесің. Қайда жүрсе де қазақтың жауы қазақ болатыны қалай? «Сәбет» деп отырғаны кеңестің әскері емес, қазақтың барымташылары ғой. Сол желіккен жігіттердің ішінде бүгінде елге сыйлы Қажының болғаны оқырманын да ойландырады. Барымташылардан қалғаны – Қажы болса, сол «қытай үйір» аталып кеткен жылқыдан қалғаны – астындағы Керторы. Әңгіме:

«Қажы асығыс аттанды.

Керторы арбаны сүйрейтіп ілбіп барады», – деп аяқталған. Осы жолдарды оқып отырғанда «Өлімнен ұят күшті» екеніне көзіміз жете түссе, ілбіп бара жатқан Керторы зулап өтіп жатқан уақыттың өлшеуіндей елестейді.

«Әулие қонған түн» – қазіргі таңда арамызда есептен тыс көбейіп бара жатқан бақсы-балгер, құшынаштарды әшкерелеуге арналған әңгіме. Оқиғаға пұшпағы қанамаған, шалының артында жесір қалған Бибіажар, оның көршісі Шәмсия, сыныптасы Қамария – тәрзіді үш-ақ кейіпкер қатысады. Жазушы осы үш кейіпкердің тіршілігі арқылы олардың көзқарасы, таным-түсінігі, болмыс-бітімінен толыққанды хабар берген. Қамария мен Бибіажар – бір сыныпта оқыған, бір-бірін жақсы білетін бір ауылдың қыздары. Қазақ халқы «Елу жылда ел жаңа» дегенді тегін айтпаған. Араға қырық жыл салған соң, Бибіажардың ауылына емші-тәуіп болып келіп, елді алдаған қулығына тап боламыз. Қырық жылдың ішінде Бибіажарды танитындардың қатары сиреп, оның өткенін білмейтін жаңа ұрпақтың өсіп-жетілері анық. Осыны білген ол төркініне келіп, аңқау елді аузына қаратқан алаяқ. Аузында Алласы, қолында Құраны бола тұра екі сөйлеп елді алдап-арбап, барын тонап алатын алаяқтарды қазақ халқы «Момын елге арамза молда» деп түсінеді. Сыныптасы Қамарияға дәрі беріп, сеспей қатырып, көршісінің үйімен қоса тонап кететін Бибіажардың тірлігі «Алладан қорықпайтындардан қорық» дегенге саяды. Әңгімеге діни сауатымыздың жоқтығынан, кім көрінгенге жем болып жүрген ауылдың аңқау қазақтарының тіршілігі негіз болған. Бұл бір Қамария басындағы емес, емшіге ағылып келіп жатқан күллі қазақтың басындағы қасірет. Олай болса жазушы қазіргі қоғамда дендеп бара жатқан осындай дертті әңгімесіне арқау еткен. Әжуаның астында сатира жатқанын Қамарияның бақсыдан қайтқандағы көңіл-күйінен, Шәмсияға айтқан сөздерінен көруге болады.

«Құдалар» атты әңгімеге жас күндерінен бір-біріне жақсы таныс, бірге жүрген Сақабан мен Шайжүніс құдалардың әңгімелері негіз болған. Құдай қосқан құдалардың арасындағы қалжың әңгімелер қазақтың «Әзілің жарасса атаңмен ойна» дегенін еске түсірсе, олардың бір-біріне жұмақпен, тозақтан орын сайлап отырғаны күлкі шақырады. Ел ішінде молда аталып жүрген Сақабаның: «– Әй, көкіме. Қанша молда дегеніңмен жалғыз қызымның құдалығында құдайға шет келсем де ішемін. Сен сияқты арамзалығым жоқ, жүрегім таза, ниетім түзу. Жұмаққа кірмесем де «қоңырға» барамын. Ал сен қылқұрттың сонда келіп:

«сарсүйек едік, дос едік» деп жатта кеп жалынып, шалғайыма жабысқаныңды бір көрсем. Ха-ха-ха!..», – деген сөзі – кешегі атеистік тәрбиемен өскен бүгінгі ақсақалдарымыздың Аллаға деген дүдәмал көзқарасын танытатын көркемдік деталь. Ел арасында молда болып жүргенмен арам мен харамның арасын ажыратуға келгенде пендешіліктері басып кететін ақсақалдардың құлқынның құлына айналып кеткенін де жасыра алмаймыз.

Кейіпкердің: «мен атақты Шәйжүніс аңшы атып алған Қажымұраттың ұлы – Қадырбаймын» деген сөзі Шәйжүністің кәнігі аңшы емес екенін байқатса, Сақабаның аюға құрған аңына түсіп, аяғын кестіріп «шойнақ» атанатын Дәуітке таңылған аттарды қазақтың тауып қоятыны ұлттық ерекшеліктерді ашуға қызмет етіп тұр (Tokhtar, K., Karachach, B., Pakizat, T., 2017).

«Кәрі жезде» әңгімесіндегі балдыз бен жезде арасындағы қалжыңның астарында шындық жатқаны жасырын емес. Ұлы Отан соғысының ардагері ретінде сый-құрметке ие болып жүрген жездесінің майдан шебіне енді жеткенде соғыс бітіп қалып, елге көкірегі медальға толып оралуы бір қарағанда күлкі үйіреді. Алайда бір аяғы жоқ орыстың Зоя деген мосқал әйелінің бір төбе туралы әңгімесі – сұрапыл соғыстың кәрі-жас, бала-шаға, қатын-қалаш демей мыңдаған, миллиондаған жандардың өмірін қыршын қиғанын байқатар штрих.

«Шойнақ» әңгімесіндегі Ғайыпхан мен Мүтәліп құрдастардың бір-бірінің сыртынан сөз шығарып, даң етіп жүруі, олардың жастық шақтағы қызықты оқиғаларын жаңғыртып айтып отыруынан, «Мүтәліпті ат сүйретіп өлтірді, сүйегін арттағылар әкеле жатыр» деген әңгімелерінен көруге болады.

Жазушы әңгімелерін оқып отырып оларды өз ішінен бірнеше топқа бөлуге болады. Балалар мен жасөспірімдерге арналғандарының қатарында «Тыртық Қабыл», «Шар» және «Кім кінәлі?», «Түс», «Майтабан» тәрізді шоғырлы әңгімелерін атауға болады. Бұл әңгімелерді оқып отырғанда мектеп жасындағы жеткіншек балалардың таным-түсінігіне бірде тәнті болсаң, енді бірде еріксіз күлуге тура келеді. «Тыртық Қабыл» әңгімесіндегі ауылдың ардақты ақсақалы, соғыс ардагері, еңбекқор, ақжарқын жанның бала күнінде күйгеннен қалған тыртығынан қорқып әзірейіл көргендей қашатын балалардың, «Шар» әңгімесіндегі мектептегі мерекеге аға-жеңгелерінің тығып қойған шарын ұрлап алып, үрлеп алып баратын Ерсайын мен «Мизамның жындысы» атанған Сүлейменнің, оқуға ықыласы жоқ Айдын мен сабаққа алғыр Айбынның күшіктерін сабынмен шомылдырамыз деп өлтіріп қойған іс-әрекеттері мен таным-түсінігі – жазушының бала психологиясын жақсы игергендігіне мысал.

Жазушы әңгімелеріндегі ұлттық колорит біріншіден, кейіпкерлердің азан шақырып қойған атының ұмытылып, олардың лақап атпен аталуынан байқалады. Мәселен, «Бақытты өлімдегі» Қажы, «Құдалар» әңгімесіндегі атақты Шәйжүніс аңшы, «Шойнақ» әңгімесіндегі Шойнақ, «Шар» әңгімесіндегі Мизамның жындысы, «Тыртық Қабыл» әңгімесіндегі Тыртық Қабыл тәрізді кейіпкерлер жекелеген ерекшеліктері, не болмаса мінез-құлықтары бойынша аталып, өз есімі ұмыт болған жандар. Бұл да қазақтың ат қойғыштығына мысал. Екіншіден, құрдастар мен бажалар, тіпті құралар арасындағы қалжыңдардан қазақ халқының «әзілің жарасса, атаңмен ойна дегенін» көруге болады.

Бұл қатарда Ғ.Қалибекұлының шағын әңгімелермен бірге «Ақерке», «Өмір-ай...» хикаяттарын да атауға болады. «Ақерке» хикаятының негізгі кейіпкері – қаладан келген тілші жігіт. Тесікбейітке іссапармен келген жазушының көзімен бейнеленген оқиғаның өмірден алынған шынайы оқиғаға құрылғаны анық. Негізгі оқиғаға төрт-бес кейіпкер қатысқанмен, олардың әрқайсысының жас шамасы, өскен ортасы әртүрлі. Автордың түрлі жастағы, әртүрлі кейіпкерлердің өмір-тіршілігі, мақсат-мүдделері арқылы қазақ өмірінен толық мағлұмат беруді көздегені байқалады. Ауыл жігіті Нұрхат пен қаладан келген тілшінің арасындағы ұқсастық – олардың жыныстарына қатысты штрихтардан байқалса, айырмашылық олар іс-әрекеттерімен ашыла түскен. Нұрхат нәпсінің құлы болып кеткен кейіпкер ретінде оқырманның ойында қалса, тілші жігіт нәпсісін жеңе білген азамат ретінде танылады.

Оқиғаға араласатын келіншектер де әркелгі жандар. Ақерке темір тордың аржағындағы сүйгенін күткен жас келіншек. Алайда ол – нәпсінің құлы емес, енесін күтіп, жас сәбиін аялап, сүйгенінің жолына қарап отырған ару. Жары Көкіш туралы да оқырман Ақеркенің әңгімесінен толыққанды хабардар болады. Көршісі Мағауды бұзақылардан ажыратпақ болып, оған араша түсемін деген Көкіштің Мәуленнің өліміне жауапқа тартылуы әрине өкінішті. Үйде жатқан аурушаң ана мен жас сәбилі келіншектің артынан іздеп бара алмай отырғанының өзі – кез келген қылмыстың іздеушісі, ешкімі жоқ жандардың мойнына іліне салатындығының мысалы. Жазушы Ақеркенің әңгімесі арқылы махаббаттың тылсым күшіне назар аударуға тырысқан. Бір-бірін сүйіскен жастардың бәрі ай десе аузы, күн десе көзі дейтіндей таңғажайып сұлу болмаса да олардың арасында тілмен жеткізуге келмейтін алапат күштің болатындығынан байқалады.

Күлзиханның тағдыры одан да қиын. Жас күнінде еріккен бір дөкейдің құрығына іліккен қыздың ғұмыр бойы тағдыр тауқыметін тартуы, жігіт-желеңнің бір күндік ермегіне айналуы әрине өкінішті. Ауыл жігіті Нұрхат – Күлзихан тәрізді жетім-жесірлерден тоят тапқанына масайрап жүрген жігіт-желеңдердің жиынтық бейнесі.

Мүнира – жеңгетайлық өнерімен жігіттердің тілін тапқыш жеңеше. Отағасының үйде жоғын пайдаланып бастаңғы жасап, ащы суға сылқия тойып алатын Мүнираның өмірі адам қызығарлық болмағанмен ол да өмірден алынған шынайы кейіпкер. Азған-тозған ауыл, сол ауыл тәрізді өздері де ешкімге керек болмай қағаберісте қалған кейіпкерлердің өмірі, олардың адам аярлық әлеуметтік жағдайы – бүгінгі өзіміз өмір сүріп отырған ХХІ ғасырдың шындығы. Олай болса, хикаятқа негіз болған оқиға да, оның кейіпкерлері де өмірден алынған шынайылығымен ерекшеленеді. Әдебиеттің өзі өмірдің шынайы болмысын жасау болса, жазушының осы тұрғыда жетістікке жеткені рас.

«– Мынау не? – дедім мен Нұрхатқа төбені нұсқап, – тоғы жоқ үйде Қожанасырша лампы орнатып қойғаны қалай?»

– Бұл ауылда кезінде ток болған, «мәдениет төңкерісінде» бір белсенді келіп, саяси күресті мықты ұстаймын деп жарықты өшіртіпті, мақсаты – «сасық зиялылар» кітап оқып қояды десе керек», – деген үзінді Қытай еліндегі қазақ ауылдарының хал-жағдайынан хабар берер штрих. Май шаммен отыратын, күздің қара суығында отынды үнемдеймін деп өздері тоңып жүретін халықтың қалт-құлт еткен күнкөрісі оқырманға жете таныс. Тар да қараңғы көшелер мен кейіпкерлер үстіндегі тозған киімдер, жиектері желінген жеңдер – олардың әлеуметтік жағдайының көрінісі. Жазушының әңгімелері мен хикаяттарына қытай еліндегі бауырларымыздың өмір-белестері негіз болғандықтан, бұл шығармалар олардың тыныс-тіршілігінен хабар беріп тұрғаны даусыз.

Жазушының «Өмір-ай!...» хикаяты: «Жоңғар даласы, айналайын, сенің мәрттігіңнен! Сенің ыстық қойныңда қаншалаған адам баласы қайнаған тіршілік базарын мекен етіп, күйкі-күйбіңмен шұқынып, жасау үшін емес, өлмеу үшін құлшынып жатқанын білсең нетті?»...», – деп басталады. Осы үзіндіден-ақ адамзат баласының өмір үшін күресіп келе жатқандығы байқалады. Азаттық үшін күрес ұлттық әдебиетің барлық дәуірінен табылатыны белгілі. Осы жөнінде әдебиеттанушы-ғалым Б.Майтановтың:

«Азаттық жеке тұлға үшін толық мағынасында қолға түсе қоятын бұлбұл емес те болуы мүмкін. Біздің айтпағымыз: жалпы мемлекеттік көлемдегі егемендік, дербестік алудың айрықша маңыздылығы... Осы жолда талай батыр ұландар жан кешті, алаштың ардақты азаматтары қисапсыз азап шекті. Азаттықтың сәті кенеттен түскендей болғанмен, оның толғағы іштей де, сырттай да пісіп-жетті» (Майтанов Б., 2011: 23), – деген пікірі азаттықтың, бостандықтың жеке адам үшін де, мемлекет үшін қадір қасиеті жоғары екендігін түсіндіреді. Осы әңгімедегі Мәңкей тағдыры азаттықтың қолға оңайлықпен түсе қоймайтын бұлбұл екендігін оқырманға ұғындыра түседі.

Негізгі оқиға қаланың тар қапасына қамалған Мәңкейдің төрт күннен бері Алтайға баратын көлік таппай тұрғанынан басталады. Ұзақ жолға мәйіт артқан көлікпен бірге келе жатқан Мәңкейдің өткені мен артында қалған сүйген жары Балқия, бір жасар қызы

Патиханың кейінгі өміріне лирикалық шегініс жасалып отырады. Негізге оқиға бір отбасы төңірегінде өрбісе, сол оқиғаға араласатын бірнеше жанама кейіпкер бар.

Хикаяттың ұлттық бояуын қанықтыра түскен жайттардың бірі – бір ауылда тел өскен Мәңкей мен Балқияны бала кезден бір-біріне айттырып қою болса, келесісі – жалғыздікті кейуананың үйіндегі құдандалы жиынға келіп отырған отызға жуық құдалардың кәденің санын көбейтіп жатуы, Шәкуді соңғы сапарға шығарып салу үшін қарбаласқан ауылдастар тірлігі, т.б. Бұл қатарды жекелеген кейіпкерлер бойындағы ұлттық мінез-құлықтар да толықтырады. Оның бірі – «кіммен қарайсаң, сонымен ағар» деп түсінетін Балқияның Шәкудің дегеніне көніп, өз басын құрбандыққа шалуы және басқа жайттар мысал бола алады.

Оқырман алғашында алақ-жұлақ етіп, ыржың-ыржың етіп жүрген қыз балаға тап болады. Тірсегін соққан қолаң шашты арудың «Келбетті жүзі ойын баласыныкіндей сатпақ-сатпақ, маңдайына жіпше әжімдер түскен. Жырым-жырым, сауыс кір шапан-шалбар киіп, аяғына түйе табан еркектің бәтіңкесін іліпті. Жанқалтасына жүн-жұрқа, шүберек, қағаз, тағы бірмелерді сықап алған» күйіне тап боламыз. Артында қалған қызын осындай есалаң күйге жеткізіп, үйінен қуып жіберген өгей әкенің мәйітімен бірге келгенін Мәңкей ол кезде білген жоқ еді. Осы оқиғаның өзі-ақ Алланың құрығынан ешкімнің құтыла алмайтынын аңғаруға болады. Елден жырақта көз жұмған Шәку мәйітінің ұзақ жолда қиналғанына қарап отырып, тіріде істегенінің өтеуін о дүниеге барғанда тартатынына сенесің. Аймақ уәлиінің «іскер жігітсің, партия сендей азаматқа сеніп батпан жүк артты, бағыт-саясатымыз анық, тартынба! Тап жауларына, кері төңкерісшілерге сілейте сокқы беруде атойлап алға шық! Аспанда тор, жерде қақпан, армия бізді қорғайды. Кеуделеп істейтін кезің келді, серпіл!» (Қалибекұлы Ғ., 2013: 279), – деген алдарқатуына сенген Шәку «қып-қызыл» жүрегін жан-тәнімен «төңкеріске» арнап, өз бауырларына қырғидай тиіп, дегеніне жүрмегендердің қаралау құжаттарын рәсімдеп қылмыстың құйрығын ұзарта түсті. «Мәдени төңкеріс» басталғанда аудандық «төңкерістік комитеттің» бастығы болып шыға келген Шәкудің зиянкестік әрекеттері Қазақстандағы отызыншы жылдардағы «халық жауларымен» жаппай күрес науқанын еске салары даусыз. Осындай жаппай жазалау араға қырық жыл салып, шет елде жүрген қандас бауырларымыздың басынан өткені аянышты. Тарым түрмесінің тозағына шыдаған Мәңкейдің жиырма жыл күткен сүйіктісінің мәйіттің үстіне құлай кетіп, жарын жоқтауы – екі аяқты пенденің маңдайға жазылғанын көрмей көрге кірмейтіндігіне мысал.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, жазушы шынайы өмірден алынған кейіпкерлерін типтік дәрежеге көтере білді. Жиырма жылға жазықсыз сотталған Мәңкей, шен-шекпен үшін ешкімді аямаған шолақ белсенді Шәку, өмірі қор болған Балқия, жастайынан ауруға шалдыққан Патиха – бәрі де тағдыр тауқыметін тартқан жандардың жиынтық бейнесі. Кейіпкерлер басындағы бірінен-бірі ауыр тағдырлар жинала келіп қазақ басындағы қасіреттен хабар береді. Қытай еліндегі «мәдени төңкерістен» сыртта жүрген қазақ баласының көрген жан азабы бірнеше ұрпақтың болашағына балта шапқанына осы шығарма кейіпкерлерінің қасіретке толы өмірлері дәлел бола алады.

Орда Г.Ж.

Институт литературы и искусства им. М.О. Ауэзова

Главный научный сотрудник, д.филол.н.

Алматы, Казахстан

E-mail: orda_68@mail.ru

ПРАВДА ЖИЗНИ В СОВРЕМЕННОЙ ПРОЗЕ

Аннотация. В статье детально анализируется вопросы художественной реальности и стиль произведений Г.Калибекулы. Речевой уровень представляет анализ речи автора и речи персонажей, что помогает раскрытию характера героев, а также это поможет глубоко понять суть работы. В любом произведении роль повествователя является организующим, который

объединяет воедино все изображаемое. Типы повествования взаимодействуют с диалогами и монологами персонажей. Анализ речи автора и речи персонажей помогает глубже проникнуть в смысл произведения. Достижения писателя в освоении малых литературных жанров автором обосновываются на анализе развития событий и системы действующих лиц его произведений.

Ключевые слова: речь автора и персонажей, национальный характер, художественный штрих, психологизм, диалог, монолог.

Orda G.

M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Chief researcher, Doctor of Philology,
Almaty, Kazakhstan
E-mail: orda_68@mail.ru

THE TRUTH OF LIFE IN MODERN PROSE

Annotation. The article analyzes in detail the issues of artistic reality and the style of the works of G. Kalibekuly. The speech level is an analysis of the author's speech and the characters' speech, which helps to reveal the character of the characters, as well as help to deeply understand the essence of the work. In any work, the role of the narrator is the organizer, which brings together everything depicted. Types of storytelling interact with character dialogues and monologues. Analysis of the author's speech and the speech of the characters helps to penetrate deeper into the meaning of the work. The writer's achievements in the development of small literary genres by the author are based on an analysis of the development of events and the system of characters in his works.

Keywords: speech of the author and characters, national character, artistic touch, psychologism, dialogue, monologue.

Information about authors:

Г.Ж.Орда, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Бас ғылыми қызметкер, филол.ғ.д., Алматы, Қазақстан. E-mail: orda_68@mail.ru. ORCID ID – 0000-0001-5930-3784. Scopus ID – 57192676955

ӘДЕБИЕТ

- [1] Байтұрсынұлы Д. Сенің арқаң. – Алматы: Ан Арыс, 2014. (каз).
- [2] Баят Е. Уақыт белдеуі: Өлеңдер. – Алматы: Қазығұрт, 2015. (каз).
- [3] Бисенғали З. Ғ. Мүсірепов және ұлттық тәуелсіздік идеялары // Керуен. – 2013. – №2. – 23-33 б, 2013. (каз).
- [4] Елемес Құл-Керім. Жарық. Жыр кітабы. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2014. (каз).
- [5] Жылқыбай Д. «Көк тудың желбірегені» қандай ән // Ақ желкен. – №2, ақпан, 2018. (каз).
- [6] Жылқыбекұлы Б. Жалғыз төбе. – Астана: Өрнек, 2011. (каз).
- [7] Зекенұлы Т. Көк бөрілердің көз жасы. – Алматы: Арда, 2014. (каз).
- [8] Игісін Л. Ақтолқын. Өлеңдер. – Алматы: Жанашыр, 2010. (каз).
- [9] Қалибекұлы Ғ. Үш тоғыс: Поэзия, проза, эзл суреттер, фото шежірелер. – Алматы: Мерей, 2013. (каз).
- [10] Қуатбекұлы Е. Бақытбек Бөмішұлы. Кіт.: Қазіргі қазақ әдебиеті: даму үрдістері, есімдер мен оқиғалар: Ұжымдық монография. – Алматы: Print express, 2017. (каз).
- [11] Құнапияқызы М. Ай жүзіне көп қарап...: Өлеңдер. – Алматы: Жалын, 2012. (каз).
- [12] Майтанов Б. Тәуелсіздік идеясы және қазіргі қазақ поэзиясы // Керуен. – №2. – 23-32 б, 2011. (каз).
- [13] Мәсімханұлы Д. Өз аспаным өзімде. – Астана: Фолиант, 2014. (каз).
- [14] Нұрахметұлы И. Топыраққа түскен сәулелер. – Алматы: Қазығұртб 2011. (каз).
- [15] Орда Г. Жақсылық Самитұлы. Кіт.: Сөз құдіреті. Алматы: Дәстүр, 2016. (каз).
- [16] Орда Г., Маданова З. Ш. Айтматов пен З. Сәнік шығармаларындағы алғашқы ұстаз бейнесінің сомдалу ерекшелігі. – Хабаршы ҚазҰПУ. «Филология ғылымдары» сериясы. – 2019. – №2 (68). (каз).
- [17] Рыскелдиев Т. Ұлы көш: Роман. – Астана: Елорда, 2003. (каз).
- [18] Сағындықұлы А. Шетелдегі қаламгерлер шығармашылығы // Қазақ әдебиеті. – 29 июнь 2018. (каз).
- [19] Сұлтанбайұлы Н. Адамсақ. Өлеңдер. – Алматы: Мерей, 2015. (каз).
- [20] Токтар К., Қараша Б., Пакизат Т. Қазақ фольклорындағы ата-бабалар сөздерінің өзіндік және ағартушылық ерекшеліктері. Revista Espacios. ISSN 0798 1015. Vol. 38, No 45: 33-43. Венесуела, 2017. (ағыл).
- [21] Шаймаран М. Еркін аспан өлеңі: Жыр жинағы. – Алматы: Атамұра, 2010. (каз).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Байтұрсынов Д. Благодаря тебе. – Алматы: Арыс, 2014. (каз.)

- [2] Баят Е. Часовой пояс: Стихотворения. - Алматы: Казыгурт, 2015. (каз.)
- [3] Бисенгали З.Г. Мусрепов и народные идеи независимости // Керуен. - 2013. - №2. - 23-33 с. (каз.)
- [4] Елемес Кул-Керим. Свет. Книга поэзии. - Алматы: Словарь, 2014. (каз.)
- [5] Жылкыбай Д. Что за песня "Развевание синего флага" // Ак желкен. - 2 февраля 2018 (каз.)
- [6] Жылкыбекұлы Б. Единственная высота. - Астана: Орнек, 2011. (каз.)
- [7] Зекенұлы Т. Слезы волков. – Алматы: Арда, 2014. (каз.)
- [8] Игисин Л. Ақтолқын. Стихотворения. - Алматы: Жанашыр, 2010. (каз.)
- [9] Калибекулы Г. Три слова: поэзия, проза, юмористические картины, фотохроника. - Алматы: Мерей, 2013. (каз.)
- [10] Куатбекулы Е. Бахытбек Бамишулы. Книга: Современная казахская литература: тенденции развития, имена и события: Коллективная монография. - Алматы: Print express, 2017. (каз.)
- [11] Кунәпияевна М. Глядя немного за луну ...: стихотворения. - Алматы: Жалын 2012. (каз.)
- [12] Майтанов Б. Идея независимости и современная казахская поэзия // Керуен.– 2011. - № 2. – С.23-32. (каз.)
- [13] Масимханұлы Д. У меня есть свое небо. - Астана: Фолиант, 2014. (каз.)
- [14] Нурахметұлы И. Лучи падавшие на почву. - Алматы: Казыгурт, 2011. (каз.)
- [15] Орда Г. Жаксылык Самитович. В кн.: Величие слова. Алматы: Дастур, 2016. (каз.)
- [16] Орда Г., Маданова З. Особенность описания первого учителя в произведениях Ш. Айтматова и З. Сайника. // Вестник КазНПУ. Серия "Филологические науки". 2019. - № 2 (68) (каз.)
- [17] Рыскельдиев Т. Великий путь: Роман. - Астана: Елорда, 2003. (каз.)
- [18] Сағындықұлы А. Творчество иностранных писателей // Казахская литература. 29 июня 2018. (каз.)
- [19] Султанбайұлы Н. Заблудший. Стихотворения. - Алматы: Мерей, 2015. (каз.)
- [20] Тохтар К., Караша Б., Пакизат Т. Отличительные и воспитательные особенности казахского фольклора на примере слов Предков. Revista Espacios. ISSN 0798 1015. Том. 38, № 45: 33-43. Венесуэла, 2017. (анг).
- [21] Шаймаран М. Песни свободного неба: Сборник. - Алматы: Атамұра, 2010. (каз.)

REFERENCES

- [1] Baitursynov D. (2014). Thanks to you. Almaty: Arys. (kaz.)
- [2] Bayat E. (2015). Time Zone: Poems. Almaty: Kazygurt. (kaz.)
- [3] Bisengali Z. (2013). G. Musrepov and popular ideas of independence. Keruen. 2: 23-33. (kaz.)
- [4] Elemes Kul-Kerim. (2014). Shine. Book of poetry. Almaty: Dictionary. (kaz.)
- [5] Zhylkybai D. (2018). What is the song "Fluttering the blue flag". Ak zhelken. (kaz.)
- [6] Zhylkybekuly B. (2011). The only height. Astana: Ornek. (kaz.)
- [7] Zekenuly T. (2014). Tears of the wolves. Almaty: Arda. (kaz.)
- [8] Igin L. (2010). Aktolkyn. Poems. Almaty: Zhanashyr. (kaz.)
- [9] Kalibekuly G. (2013). Three words: poetry, prose, humorous paintings, photo chronicle. Almaty: Merey. (kaz.)
- [10] Kuatbekuly E. (2017). Bakhytбек Bamishuly. Book: Modern Kazakh literature: development trends, names and events: Collective monograph. Almaty: Print express. (kaz.)
- [11] Kunapiyayevna M. (2012). Looking a little beyond the moon ...: poems. Almaty: Zhalyn. (kaz.)
- [12] Maytanov B. (2011). The idea of independence and modern Kazakh poetry. Keruen. 2: 23-32. (kaz.)
- [13] Masimkhanuly D. (2014). I have my own sky. Astana: Tome. (kaz.)
- [14] Nurakhmetuly I. (2011). Rays falling on the soil. Almaty: Kazygurt. (kaz.)
- [15] Horde G. (2016). Zhaksylyk Samitovich. In the book: The greatness of the word. Almaty: Dastur. (kaz.)
- [16] Horde G., Madanova Z. (2019). The peculiarity of the description of the first teacher in the works of S. Aitmatov and Z. Saynik. Bulletin of KazNPU. Series "Philology". 2 (68) (kaz.)
- [17] Ryskeldiev T. (2003). The Great Way: A Novel. - Astana: Elorda. (kaz.)
- [18] Sagyndykuly A. (2018). Creativity of foreign writers. Kazakh literature. (kaz.)
- [19] Sultanbayuly N. (2015). Lost Poems. Almaty: Merey. (kaz.)
- [20] Tokhtar K., Karasha B., Pakizat T., (2017). Distinctive and educational features of Kazakh folklore on the example of the words of the Ancestors. Revista Espacios. ISSN 0798 1015. 38(45): 33-43. Venezuela. (eng).
- [21] Shaimaran M. (2010). Songs of the Free Sky: Compilation. Almaty: Atamura. (kaz.)